

« zurück blättern vor »

STAL subst. f. (m.), ab 1420; auch *sztal*. **1**) ‘Eisenlegierung mit Kohle und anderen Elementen; auch übertr.’ – ‘stop żelaza z węglem i z innymi pierwiastkami; też przen.’: ca.1420 WokTryd nr 264, STP *Stal callis*. o 1500 ZsigBud 79, STP *Pro ferro et calibe al. na stal fabro domini principis dedi XXX danarios Ungaricales*. o 1528 Murm 124, SPXVI *Chalybs. Stoel. Stal*. o 1534 FalZiol IV 46c, SPXVI *Tego kamienia więtsza iefth mocz we złocie y we frzebrze y w ftali*. o 1564 BielKron 291, SPXVI *wszędy są gory gdzie kopią spież / frebro / ftal*. o 1579 KochPs 110, SPXVI *Kiedy wiał W lesie surowe dęby twardą ostrą sztálą*. o 1588 Calep 186a, SPXVI o (1661) 1971 J.A.Mor.Lut. 90 *Twardsza nad krzemień i nad stal dziewczyno, Trosk mych rozdawco i śmierci przyczyno!* o (1695) 1722 Past.F. 58, L *fkamieniałe, nieużyte, nieczułe. Twardsze ma przyrodzenie nad nieużytą ftal*. o 1752 Morszt. 348, L *Ach tyran, iakie serce podobne do ftalu!* o 1781–1782 Kluk Kop.2 339, L *Stal się staie z żelaza, z którego są wyprowadzone wszystkie ziemne cząstki, żeby żelazne mogły uformować masę twardszą*. o 1782 Os.Rud. 566, L *Stal hartem istotnie od żelaza różni się*. o 1786–1788 Kras.List.2 53, L *Mówmy co chcemy, serce nie ftalem. Żal zawsze żalem*. o (1833) 1949 Słowacki Dzieła 54 *Choć broń była żeńska, lecz stal damasceńska, Hartowna*. o (1845) 1907 Krasin.Psalmy 203, DOR *Czas uderzyć w strunę drugą, w czynów stal!* o (†1861) 1880 Chodź.Pisma I 350, DOR *Ja go znam dobrze: to człek twardy jak stal*. o 1904 Tyg.Ilustr. 53, DOR *To charakter ze stali, na niego można zawsze liczyć, i nikt się nie zawiedzie*. o 1951 Kryń.J.Towarozn. I 70, DOR *Stal nierdzewna zawiera w swym składzie pewne ilości niklu, chromu, które czynią ją odporną na rdzewienie*. o 1953 Brand.M.Wypr. 134, DOR *Zahartowany na stal w walkach rewolucji, chłopiec nie poddaje się nieszczęściu*. – STP, SPXVI, MA CZ, CN, TR, L, SWIL, SW, DOR (chem.). **2**) ‘Elite von Soldaten; etw. Gutes, Lobenswertes’ – ‘wyróżniająca się grupa żołnierzy; coś dobrego, chwalebnego’: (1611) 1767 Krom. 146, L *Na czoło wszystkie ftal żołnierza swego uszykował nieprzyjaciel*. o [LBel.] 1632 Cn.Ad. 501, L *Nie wiele tam Stali, co pospółstwo chwali*. – L, SWIL (fig.), SW (przen.). **3**) ‘Gauener’ – ‘łotry’: [hapax] 1632 Cn.Ad. 1270, L *Wszystko ftal; wszystko łotrowie; Stek łotrów; nie masz czym brząknąć*. – TR, L, SWIL (fig.), SW (przen.). **4**) ‘Hieb- oder Stichwaffe’ – ‘broń biała’: (†1787) 1882 Węg.Bajki 51, DOR *Gałazki nagina i ostrą stalą ucina (...) już spore brzemię chruśniaków złożył na ziemię*. o (1811) 1917 Fel.A.Barb. 67, DOR *Przysięgam na ostrze tej stali*. o 1817 DzOrl 165, SJAM *Chrystus posyła z krzyżem, nie z ogniem i stalą*. o [LBel.] (1886) 1948–1951 Orzesz Mirt 261, DOR *W ręku Jonatana błysnęła stal*. – TR, SWIL, SW (przen.), DOR (przestarz.). ◊ **Var:** *stal* subst.

f., ca.1420 WokTryd nr 264, STP – STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, SW, DOR; *stal* subst. m., (†1693) 1752 Morszt. 348, L o [LBel.] 1786–1788 Kras.List. 2 53, L – TR, L (zan.), SW (m.u.); *sztal* subst. f., [hapax] 1579 KochPs 110, SPXVI – nur SPXVI. ◇ **Etym: 1)** mhd. *stāl* subst. m., ‘Stahl’, LEX, nur für Inh. 1. **2)** nhd. *Stahl* subst. m., ‘gehärtetes Eisen; schneidendes, stechendes Werkzeug, Waffe’, GRI, nur für Inh. 1. ◇ **Komp:** *stalogryz* subst. m., ‘Angeber, Prahlhans’, bel. seit 1775–1800, L, zuerst geb. L; *stalooszczędny* adj., ‘geringe Mengen an Stahl verbrauchend’, bel. seit 1967, DOR, zuerst geb. DOR; *staloryt* subst. m., ‘Stahlstich’, bel. seit 1857, DOR, zuerst geb. SWIL; *staloskop* subst. m., ‘Spektroskop zur Untersuchung von Metallen’, zuerst geb. DOR. ◇ **Der:** *stalny* adj., 1426 Pyzdr nr 826, STP, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1; *stalowy* adj., 1500 ZsigBud 45, STP, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1; *stalić* v. imp., (1601) 1618 Petr.Ek 135, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *stalisty* adj., 1610 Smotr.Lam. 183, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *stalować* v. imp., (†1611) 1613 Syr.Ziel., L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *stalica* subst. f., ‘Teil einer Häkelmaschine oder eines Pfluges; Polierstahl, Stützbalken im Berkwerk’, 1653 KsZaw III, SP17, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *stalka* subst. f., ‘Gegenstand aus Stahl, z.B. Schleifstahl, Feuerhaken, Stahlblatt im Korsett, Schreibfeder’, vor 1812 Mag.Mskr., L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *staliwo* subst. n., ‘Gußstahl, Stahlguß’, 1947 Sypn.Metal. 130, DOR, zuerst geb. DOR, nur für Inh. 1; *stalak* subst. m., ‘Messer oder Gabel mit Griff aus einem Stück Stahl; im Bergwerk: Stützpfeiler aus Stahl’, zuerst geb. DOR, nur für Inh. 1.

« zurück blättern vor »